

LA CONSOLIDACIÓ A CATALUNYA D'UNA JUSTÍCIA PENAL JUVENIL: UNA OPORTUNITAT HISTÒRICA

JOAQUIM ASSO i DALMAU

Pedagog

Poques persones s'imaginarien que darrera l'expressió "*Protecció i tutela de menors*" s'amaga un procés històric ben recent, apassionant i encara viu, d'una importància cabdal pel futur immediat d'una hipotètica *justícia penal juvenil* a Catalunya.

Aquest procés històric fa que *Catalunya* disposi actualment d'una infraestructura *especialitzada* en l'execució de mesures judicials per a nois/es entre 12 i 15 anys, única a l'Estat Espanyol, amb un bagatge tècnic-teòric considerable plasmat en diferents documents de caràcter tècnic.

Tants són els recursos en aquest àmbit que possiblement en sobrin! I és que la franja d'edats que cobreixen fonamentalment és la de 12 a 15 anys (la majoria d'edat penal a Espanya està establerta en els 16 anys). Això fa que la rendibilitat de tots aquests recursos estigui avui per avui qüestionada. És obvi que l'administració pública no pot mantenir uns recursos sobredimensionats.

Però és precisament aquesta situació la que permet plantejar la possibilitat que doni títol a aquest article: utilitzar aquests recursos per a l'execució de mesures penals per a joves majors de 16 anys.

Però entendre la situació actual no és possible sense exposar breument els antecedents històrics més recents.

SET ESDEVENIMENTS QUE MARQUEN UNA HISTÒRIA

1. 1981 (5 de juny) *El traspàs del Govern central a la Generalitat de Catalunya de la competència exclusiva sobre institucions públiques de Protecció i Tutela de Menors.*

S'inicia amb aquest traspàs la responsabilitat de la Generalitat en la gestió directa dels recursos adreçats a la protecció dels menors, i, en definitiva, la responsabilitat en l'execució de les mesures dictades pels aleshores anomenats Tribunals Tutelars de Menors.

Aquesta competència s'assigna al Departament de Justícia el qual a través d'una direcció general específica –la Direcció General de Protecció i Tutela de Menors (DGPTM)– l'haurà de portar a terme.

2. 1985 (13 de juny): *Llei catalana 11/85 de Protecció i Tutela de Menors.*

Cal considerar aquesta llei a tots els efectes com el referent simbòlic d'una nova

etapa en la protecció de menors i en la prevenció i tractament de la delinqüència infantil i juvenil a Catalunya.

És una llei que s'inscriu en el marc competencial de la Generalitat en aquesta matèria, és a dir, l'execució de les mesures dictades pels Tribunals Tutelars. I si bé és cert que, degut sobretot als canvis legislatius i administratius que s'han produït posteriorment, la llei ha quedat en part obsoleta, aporta els elements conceptuals i organitzatius que sentaran les bases d'aquesta nova etapa:

a) En primer lloc restringeix el concepte de "*Protecció de menors*" situant la funció i responsabilitat de l'Administració pública en tres àmbits diferenciats:

- * el de la prevenció de la delinqüència infantil i juvenil,
- * el del seu tractament educatiu,
- * i el de la tutela dels menors per defecte o inadequat exercici de la pàtria potestat o de la guarda i custòdia.

b) Fa referència explícita al respecte als *drets* de l'infant, i a les *garanties* individuals davant l'actuació de l'Administració.

c) Estableix la prioritat de l'actuació administrativa sobre els menors en el *propi medi* d'aquests abans que en un medi institucionalitzat (internament en centre).

d) Crea una xarxa territorialitzada d'*equips tècnics multidisciplinaris* constituïts per psicòlegs, educadors, assistents socials,... d'orientació i recolzament als Tribunals Tutelars de Menors.

e) Estableix una tipologia de centres pel "tractament de la delinqüència infantil i juvenil": centres de detenció, d'observació i de tractament. I en tots els casos, en limita el nombre de places.

Una anàlisi en detall del contingut i l'abast d'aquesta llei depassaria en molt les pretensions d'aquest article, en qualsevol cas els elements apuntats poden donar una idea prou clara del seu caràcter innovador i progressista.

3. 1987 (11 de novembre): Llei estatal 21/87 que modifica el Codi Civil i la Llei d'enjudiciament civil en matèria d'adopció i altres formes de protecció de menors.

Aquesta modificació del Codi Civil suposa la desaparició de l'anomenada "facultat protectora" dels jutjats de menors. En altres paraules: a partir de la publicació d'aquesta llei, els jutjats de menors queden de *factum especialitzats* estrictament en l'aplicació de mesures per faltes o actes delictius comesos per menors de 16 anys.

4. 1988 (22 de juny): Creació del Departament de Benestar Social

La creació d'aquest Departament va plantejar a Catalunya, pel que fa al tema que ens ocupa, una doble possibilitat: la de mantenir administrativament en un sol departament les competències en matèria de *protecció de menors* (guardes, tuteles, adopcions,...) i les d'*execució de mesures judicials de menors infractors*, o bé de separar-les atorgant les primeres al Departament de Benestar Social i les segones al de Justícia.

Finalment es va optar per aquesta segona possibilitat. La Direcció General de Protecció i Tutela de Menors va passar a anomenar-se *Direcció General de Justícia Juvenil* (DGJJ) traspassant el bloc de competències de protecció de menors a la Direcció General d'Atenció a la Infància del Departament de Benestar Social.

5. 1988: *Entren progressivament en funcions jutges especialitzats* en els Jutjats de Menors de Barcelona. A Girona aquesta circumstància no es produirà fins l'any 1990. Aquests jutges han assolit la seva especialització a través d'un curs específic de formació.

6. 1991 (14 de febrer): *Sentència del Tribunal Constitucional per la que es declara inconstitucional l'article 15 de la Llei de "Tribunales Tutelares de Menores"*.

Fins a aquesta data la llei reguladora de les actuacions dels Jutjats de Menors havia estat l'anomenada llei de "Tribunales Tutelares de Menores" de 1948, que no era altra cosa que el text refós d'altres normatives de començaments de segle!

Aquesta llei especificava literalment que els Tribunals de Menors eren competents, entre altres aspectes, "de las acciones u omisiones atribuidas a los menores realizadas antes de cumplir los dieciséis años, que el Código Penal o leyes especiales califiquen como delitos o faltas (...) De los casos de menores, licenciosos, vagos y vagabundos, siempre que, a juicio del Tribunal respectivo, requieran el ejercicio de su facultad reformadora." (Art.9). A més, donat el caràcter especial, i en definitiva "protector" de la intervenció dels Tribunals Tutelars no s'establia cap procediment regulador de les seves actuacions. La filosofia de la llei del 48 era clara en aquest sentit:

- Al menor que cometia una acció tipificada en les lleis dels adults com una falta o delictes no se li podien exigir responsabilitats, perquè a aquests efectes era considerat *irresponsable*.
- Calia ajudar-lo a trobar el "bon camí" en la seva conducta a través de l'aplicació d'unes *mesures* educatives ("reformadores").
- Ja que se l'ajudava no calia articular un sistema de garanties que el protegissin respecte un possible ús inadequat o arbitrari del poder dels Tribunals Tutelars. És a dir, aquests Tribunals no quedaven subjectes a cap procediment en les seves actuacions, entenent que sempre actuaven en benefici del menor, pel seu bé i per la seva educació.

Aquest plantejament "proteccionista" porta implícita la consideració de la conducta infractora del nen/a com el *síntoma* d'una situació personal de mancances educatives, afectives,.... assumint, el propi sistema judicial, unes funcions supletòries de serveis assistencials, oblidant de totes totes que abans que altra cosa la infracció (el delictes) és un *conflicte* entre l'individu i la societat.

Sobre aquesta llei, entre 1988 i 1990, foren presentades unes quantes qüestions d'inconstitucionalitat per part d'alguns jutges de menors, adduint entre altres raons, que la falta d'un procediment legislatiu permetia una actuació arbitrària dels jutjats amb la conseqüent *inseguretat jurídica* pels menors.

L'any 1990 el Tribunal Constitucional es pronuncia sobre aquestes qüestions declarant la inconstitucionalitat de la llei en el seu article 15 per la falta d'un procediment garantista, i recomanant al Govern l'elaboració urgent d'una nova legislació al respecte.

A part de resoldre sobre les qüestions d'inconstitucionalitat, la sentència del T. C.

té un abast importantíssim pel que fa a la interpretació de la naturalesa del procediment en la justícia de menors, al qual qualifica com a una *variant del procés penal adult*.

La sentència del T. C. no es pot dir que trenqui radicalment amb la filosofia de la llei de Tribunals Tutelars de Menors, però és inqüestionable que malgrat quedar-se a mig camí suposa un avenç pel que fa a les garanties processals pels menors acusats de faltes o delictes, ja que aquestes són reconegudes explícitament.

7. 1992 (5 de juny): *Llei estatal que reforma la llei de "Tribunals Tutelars de Menors" de 1948, pel que fa a la competència i al procediment dels Jutjats de Menors*

La sentència del T. C. va obligar el Govern a elaborar una llei (4/92) per reformar la del 1948, referida bàsicament a regular el procediment abans esmentat.

Aquesta nova llei, a part d'atribuir la instrucció dels casos al fiscal, acota la intervenció judicial a la franja de 12 a 15 anys, reconeix al menor el dret de ser assistit per advocat, contempla el "principi d'oportunitat" de l'actuació judicial sobre el menor, obliga a marcar una temporalitat de les mesures imposades, estableix la possibilitat que el fiscal doni per acabades la tramitació de totes les actuacions si el menor realitza algun tipus de reparació a la víctima... Per altra banda amplia el catàleg de mesures que es poden acordar i que són les següents:

- Amonestació.
- Internament de cap de setmana.
- Llibertat vigilada.
- Acolliment per altra persona o nucli familiar.
- Privació del dret a conduir vehicles a motor.
- Prestació de serveis en benefici de la comunitat.
- Tractament ambulatori o ingrés en centre terapèutic.
- Internament en un centre educatiu.

L'avenç és important però encara ens falta una llei penal juvenil (amb aquest o un altre nom) que trenqui definitivament amb la filosofia i l'esperit de la llei de 1948.

DE LA "PROTECCIÓ" A LA "RESPONSABILITZACIÓ": UN CAMÍ CAP A LA UBICACIÓ PROFESSIONAL

Molts dels que hem tingut la sort de ser part activa en aquest procés històric que albira la possibilitat real però fugissera d'una justícia penal juvenil més enllà dels 15 anys, hem realitzat una evolució professional que ens ha portat des d'una concepció "proteccionista" de la nostra feina a una altra que podríem anomenar-la de "responsabilitzadora", sense que en cap cas el terme "proteccionista" s'hagi d'entendre en un sentit pejoratiu, ja que és evident que hi ha infants desamparats o maltractats als que cal "protegir". Ara bé, des de la perspectiva d'una justícia penal de menors possiblement el terme "protecció" no sigui l'adequat.

És significatiu que força dels tècnics que avui treballem en la justícia de menors provenim de moviments de caràcter humanista (escoltisme, "moviments parroquials", i altres formes de voluntariat). Tampoc és casualitat que hagin estat durant molts anys ordres religioses que, a títol privat o concertadament amb l'Administració pública, hagin gestionat centres per a menors amb problemàtiques socials de tota mena.

Ara bé la nostra evolució professional ens ha portat a entendre i assumir plena-

ment la nostra “ubicació professional”: treballadors de l'Administració Pública al servei dels Tribunals Tutelars. És a dir, no eren els menors qui ens demanaven ajuda, ni les seves famílies; era el Tribunal Tutelar qui ens encarregava unes tasques determinades de control i d'intervenció educativa.

Aquest plantejament tan evident no ho va resultar tant per alguns de nosaltres que el vàrem assumir lentament i després de no poques discussions teòriques. Possiblement l'assumpció d'aquest plantejament implica assumir que hom forma part d'un poder (el judicial) al que històricament se li atribueix una funció de control social i fins i tot de repressió sobre les minories socialment més marginades. Precisament tot al contrari dels nostres plantejaments inicials.

Avui, uns quants anys després, molts de nosaltres tenim plenament assumit el nostre rol professional dins el món de la justícia. Estem convençuts que formen part d'un aparell que controla, jutja i sanciona. Volem, o intentem, que el jove visqui tota aquesta experiència de forma “responsabilitzadora”; que entengui l'abast dels seus actes; que sàpiga que certes conductes no li seran tolerades per la societat; que vegi que ha transgredit una frontera que pot abocar-lo a la marginació total; i que al mateix temps, sàpiga dels recursos personals i socials que té al seu abast per resoldre i evitar conflictes com el que l'ha portat al circuit de la justícia.

Això és el que entenem per “*procés educatiu de responsabilització*” des de la justícia penal juvenil.

EL RISC I EL REPTE

A mode de resum podem afirmar que avui a Catalunya es dona, pel que fa a la justícia de menors, la següent situació:

Judicialment: Es disposa d'uns jutjats de menors especialitzats que entenen sobre delictes o faltes comesos per nen/es entre els 12 i 15 anys.

És evident que respecte l'època anterior en què aquests jutjats eren competents tant en matèria de protecció de menors com d'aplicació de mesures per la comissió de faltes o delictes en què el mateix jutge instruïa, el volum de la seva gestió s'ha reduït dràsticament.

Avui algú es pot plantejar si són “rentables” uns jutjats especialitzats amb tan poca feina.

Administrativament: La Generalitat de Catalunya disposa d'uns recursos educatius especialitzats, per a l'execució de mesures judicials a menors que han quedat conseqüentment sobredimensionats.

Incomprensiblement la majoria d'edat penal a Espanya continua situada en els 16 anys. Això determina que la nostra competència d'actuació se situï en una franja d'edats que va dels 12 als 15 anys, quedant-ne al marge els joves de més de 16.

Disposar d'uns recursos educatius en l'àmbit de la justícia de menors per una població tan reduïda comporta una infrautilització d'aquests recursos, que posa en risc la seva supervivència.

El *repte* consisteix en aconseguir que la Direcció General de Justícia Juvenil esdevingui realment el que el seu nom indica, és a dir, una direcció general respon-

sable de l'execució de mesures judicials per a joves com a mínim fins als 17 anys. I per què no, fins als 21 o 25 anys.

Ja estan articulats alguns programes d'intervenció educativa per a joves penats o en situació de presó preventiva. Ara caldria trobar fórmules per estendre i sistematitzar l'aplicació d'aquests programes i altres que en un futur puguin plantejar-se.

És sens dubte, una tasca d'unes dificultats polítiques, jurídiques i educatives evidents. Però al mateix temps és una oportunitat històrica per formular i consolidar a Catalunya un model de justícia juvenil que embrionàriament ja existeix.

La consecució del repte és possible. Cal, però, la suma de voluntats i el suport inequívoc de polítics, juristes i tècnics de l'educació per fer-lo possible.

Girona, febrer 1993